

УДК 821.163.3:929Жинзифов, Р.
УДК 821.163.3:929Шапкарев, К.
УДК 821.163.3:929Јовков, А.
УДК 821.163.3:929Мисирков, К. П.

Валентина Миронска-Христовска

Институт за македонска литература

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

v.mironska-hristovska@iml.uikm.edu.mk

ВЛОГОТ НА РАЈКО ЖИНЗИФОВ, КУЗМАН ШАПКАРЕВ, АРСЕНИ ЈОВКОВ И КРСТЕ МИСИРКОВ ВО МАКЕДОНСКАТА КУЛТУРНА ИСТОРИЈА

Деветнесеттиот век бил период на идеи, правци, движења, идеологии и на настани, востанија, револуции кои го одбележале како век на крупни и радикални промени. Се рушеле империите, се создавале државите, се раѓале пан-идеите. Растежот на научната мисла бил несопирлив, се создавале националните култури, при што, за жал, на политичките игри им немало крај.

Во македонската материјална и духовна култура се вбројуваат низа имиња од XIX век, кои со своите лингвистички, литературни, публицистички, фолклористички, историски итн. објави, студии, погледи, ставови дале вонреден придонес во развојот на македонската културна историја. Во текстот ќе бидат проследени ставовите на македонските просветители, преродбеници чии јубилеи се одбележуваат годинава Рајко Жинзифов, Кузман Шапкарев, Арсени Јовков и Крсте Мисирков, кои ни овозможуваат да го согледаме развојот на културната историја преку идеите за словенизам и македонизам, а со тоа и континуитетот на македонската културна и национална преродба.

Краток историски преглед

Од втората половина на XVIII век, поточно од 60-тите години, православните цркви на Балканот започнале да ја губат својата автокефалност. Цариградската патријаршија, на чие чело биле грчките фанариоти, и Високата порта, која поради ослабената финансиска моќ зависела од помошта на богатите грчки трговци, црквите ги ставиле под јурисдикција на Патријаршијата, која претендирала да стане во-

дечка црква на православните цркви на Балканот. Пекската патријаршија, била укината во 1766 година, Охридската архиепископија била укината во 1767 година, Христијанската црква во Грција за време на Византиската Империја и по потпаѓањето под османлиска власт се наоѓала под управа на екуменскиот патријарх во Цариград, додека Трновската патријаршија била во најнезавидна положба бидејќи таа уште од 1393 година се наоѓала под јурисдикција на Цариградската патријаршија. Само Црногорската црква ја зачувала својата независност. Со ова започнал процесот на елинизација на православно население, така што во богослужбите и во образовниот процес била забранета употребата на црковнословенскиот јазик, а наспрема тоа бил наметнат грчкиот јазик. Со тоа јужнословенските народи покрај долговековниот поробувач се здобиле со уште еден непријател – елинизмот против кого започнале да се борат со заедничкиот именител – словенството односно словенизмот.

По ослободителните војни (1821–1832) во Грција и со помош на новиот крал Ото I, црквата се стекнала со автономија во 1833 година, а независност како Грчка православна црква добила во 1850 година. Откако Србија се стекнала со автономија во 1832 година таа ја вратила и црковната автономија, која во 1879 година добила автокефалност. Во Бугарија поради силното блијание на унијатството и воедно поради склучениот договор со Римокатоличката црква во 1860 година, што било спротивно на политиката на Русија, во 1870 година била донесена политичка одлука со која била формирана Бугарската егзархија. Политичката сцена започнала да се менува, па наспрема панелизмот и панславизмот односно словенофилството се појавиле големодржавните идеи на Србија и Бугарија. По стекнатата црковна автономија започнале преговори меѓу Грција, Србија и Бугарија за поделба на македонските епархии, а со текот на времето македонското прашање било поставено на европската политичка сцена за поделба и анексија на територијата на Македонија како на Санстефанскиот мировен договор и Берлинскиот договор (1878), Трицарскиот сојуз (1881), во планот на Солзбери, англиски премиер (1895) за поделбата на Османлиската Империја, со кој Македонија ѝ била доделена на Австро-Унгарија итн.

Заложбите на македонскиот народ, пружениот отпор и востанијата, извештаите и апелите до европската дипломатија, биле безуспешни. По задушувањето на Илинденското востание во 1903 година, на грчката, српската и бугарската пропаганда им било овозможено да спроведуваат поголем терор врз македонскиот народ, со одобрение од османлиската власт, која за да задржи дел од територијата започнала

да прави договори и со новоформираните дотогаш потчинети држави. Воедно, бидејќи Русија не успеала да го оствари својот план за создавање на Голема Бугарија, кон крајот на 1902 година до јуни 1903 година, го конкретизирала планот и мерките за постапување на руската дипломатија по македонското прашање, со седум мерки кои биле во спротивност од интересите на македонскиот народ. Дека таа програма функционираше сведочи тајната телеграма на грофот Ламздорф, од 7 февруари 1903 година до кнезот Урусов во Париз со која му наложил да го запознае министерот за надворешни работи на Франција Делкасе, дека со министерот за надворешни работи на Австро-Унгарија Голуховски направиле спогодба веќе да не се употребува терминот Македонија, кој асоцирал на политичка единица, туку наместо Македонија да се употребувал терминот „трите вилаети“ (со набројување Солунскиот, Битолскиот, Скопскиот), а наместо терминот Македонци да се употребува терминот „христијанско население на трите турски вилаети“ (Поповски 2013: 78–79).

Со Балканските војни од 1912/1913 година кои биле водени под превезот на сојузничка војна против Османлиската Империја за ослободување на христијанските браќа, кои сè уште биле во рамките на империјата, била извршена поделбата на Македонија. Притоа Грција, Бугарија и Србија, во остварување на својата цел биле потпомогнати од европските сили поради нивниот нов статус што го добиле преку склучените монархистички браќови. Во 1913 година била донесена недемократска одлука за Македонија и македонскиот народ без да се почитува неговата волја „Македонија на Македонците“.

Словенизмот кај Рајко Жинзифов и Кузман Шапкарев

Во првата половина од XIX век и кај другите јужнословенски народи била изразита потребата од наднационалниот идентитет Словен наспрема националниот идентитет поради напливот на пангерманизмот, панунгаризмот, панелинизмот. Идејата за обединување на Словените (панславизам, сесловенство) била раширена и првично прифатена од сите словенски народи. Но, до нејзино реализирање не доаѓа бидејќи дел од словенофилите биле за обединување на Словените преку панславизмот, а дел биле всушност за панрусизмот, сакале Москва да ја прогласат за „Трет Рим“. Оваа идеја не била прифатена првенствено од католичките Словени, како и од дел кај другите словенски народи. Поради тоа идејата за сесловенство не се остварила, како и поради руските политички планови кои спроведувале нееднаква политика кон словенските народи; на дел од народите таа им давала помош и

поддршка, а за преостанатиот дел подготвувала планови со кои определени територии ќе биле анектирани.

Во 50-тите години од XIX век во Македонија веќе била распламтена борбата против грчката пропаганда, при што македонските преодбеници биле водени од панславизмот односно од словенизмот и биле следбеници на словенофилските идеи.

Рајко Жинзифов¹ како ученик на Димитар Миладинов и негов помошник, за време на учителствувањето на Димитар во Кукуш, изнедрил од борбата против елинизмот и бил задоен со идеите на словенизмот. Рајко Жинзифов, заедно со својот учител Димитар Миладинов, е меѓу првите кои во екот на елинизацијата ја ширеле писменоста на словенска кирилица, собирал и запишувал народни песни. Како приврзаник на словенизмот, Жинзифов заминал на студирање во Русија каде уште повеќе се приврзал со словенофилите. Бил близок со И. С. Аксаков, П. И. Бартенев, Нил Попов итн. и публикувал во словенофилските весници и списанија. Жинзифов верувал во идеите на словенофилите, верувал во единството на Словените и според него обединувањето на Словените ќе донело добробит на словенските народи, а бидејќи бил приклонет на групата русофили, верувал дека Русија со својата политика ќе помогнела во ослободување на Македонија.

Затоа во неговото творештво доминантни се мотивите: ропскиот живот на македонскиот народ, борбата против елинизмот, борбата за политичка слобода на Македонија и воспевот на словенофилството. Неговото дело се смета за зародиш на современите текови во македонската култура. Тој дал богат влог во развојот на поезијата – претставник е на романтизмот (39 песни), а со песната „Гарван“ (1862) можеме да го означиме и како предвесник на симболизмот во македонската поезија; во публицистиката (објавил над 180 статии); автор е на одделно отпечатената поема на македонски јазик *Крвава кошула*; автор е на првиот уметнички расказ „Прошедба“; бележи обиди и во лексикографијата, подготвил речнички материјал; дал влог во есеистиката и фолклористиката, составил опширен топографско-етнографски опис на централниот дел на Македонија; во историографијата, а како полиглот и во преведувачката дејност.

Рајко Жинзифов силата која ќе ги обединела словенските народи ја гледал во светите браќа Кирил и Методиј и нивното дело. Тоа јасно го искажал во статијата „По повод илјадагодишнината на свети Кирил и Методија“ (1863, сп. *Ден*). Во неа тој истакнал дека светите браќа Кирил и Методиј биле обединителите на словенските народи, ја

¹ Годинава се одбележуваат 185 години од неговото раѓање (15.2.1839 – 15.2.1877).

истакнал улогата и значењето на светите првоучители на словенските земји, „светителите Кирил и Методиј за сите Словени“, поради што за него од големо значење бил и начинот на празнувањето на нивниот ден, денот кој бил во „вековен заборав“. Поради тоа ја истакнал својата загриженост околу празнувањето на 11 мај (стар стил, по нов стил 24 мај), на „денот утврден од древните Словени за празнување на споменот на свети Кирил и Методиј, општословенските просветители и учители“, бидејќи, како што забележал тие им дале на словенските племиња не мртво и убиствено писмо, туку живо; им дале јазик, којшто може да се нарече достоинство на сите Словени воопшто, јазик, повеќе или помалку разбирлив особено во оние времиња за сите словенски племиња без исклучок; древен словенски јазик, којшто во нашево време служи како орудие за внатрешната духовна врска меѓу Словените (Жинзифов 1981: 357).

Бидејќи словенските народи, освен Русија, се наоѓале под напливот на туѓите асимилаторски пропаганди, и како што во IX век светите браќа културно ги обединиле и се избориле против тријазичната ерес, така и во XIX век била потребна таква сила, идеја.

Затоа и Жинзифов верувал во словенофилството и сметал дека за Словените настапило друго време, „време на разбудување од вековниот сон“, „време на самоосознавање“, време што ги задолжило да си спомнат и за својата старина, за Кирил и Методиј (Жинзифов 1981: 358). Тој имал надеж дека чинот на празнувањето ќе ги обединел и ќе ги освестел сите Словени.

Во продолжение, Жинзифов, и покрај тоа што бил русофил, во согледбата за историскиот континуитет на чествувањето на овој празник, упатил остра критика кон Русија, Москва, нагласувајќи дека и покрај тоа што илјада години непрекинато слушале и „го слушаат божјото слово на јазик, на кој говореле родените во Солун“, не го чествувале овој празник и дека со тоа извршиле предавство под влијание на Грците (Жинзифов 1981: 358). Ваквото критичко мислење на Жинзифов секако е оправдано бидејќи единствено Русите од сите словенски народи не потпаднале под влијание на некаков -изам, односно под некаква асимилаторска политика – -изација (германизација, унгаризација, елинизација) за разлика од другите словенски народи.

Во однос на празнувањето, Жинзифов информира дека во 1862 година, по иницијатива на членовите на Словенскиот комитет едвај во Москва била извршена свечена богослужба во спомен на светите словенски првоучители Кирил и Методиј. Сепак неговото незадоволство било оправдано бидејќи: „Сета Москва не знаеше за овој знаменит за сите Словени ден, сета Москва не ја отпразнува со соодветно досто-

инство паметта на словенските просветители ... на првите виновници на тоа, кое е достоинство на целото словенство во умствен и духовен однос“ (Жинзифов 1981: 358).

Во статијата Жинзифов постојано се навраќа на нивното значење. Истакнал дека бројни се извршените подвизи од солунските браќа „за озарување на целиот словенски свет со вистините на христијанството“, дека имаат заслуги и големо значење за целото словенство, дека имале голема сила „и ја имаат словенските учители и нивните ученици за сите Словени воопшто“. Во однос на истражувањата за нив, Жинзифов забележал дека имало голем описи, книги, но тој ги истакнал само статиите на големиот руски познавач на словенството г. Хилфердинг, објавени во списанието *Ден* во 1862 година. Бележито е што во однос на начинот на празнувањето на јубилејот, Жинзифов истакнал дека единствено западните Словени, во текот на годината се собирале свечено, сенародно да им оддадат почит на виновниците за просветувањето на Словените.

Ваквиот начин на празнувањето на денот на сесловенските просветители може да го согледаме и во односот конмисијата на светите Кирил и Методиј, за која Ева Коварска истакнала дека се сметала за извор на словенската и словачката култура и дека за словачката култура од особено значење бил моментот во периодот на просветителството кога папата Пио VI на 21 јули 1777 година, по иницијатива на Марија Тереза, дозволил да биде негуван култот кон светите Кирил и Методиј во хабсбуршките земји (Kowarská 2001: 95).

Истакнувајќи дека „Тие се родиле во словенската Македонија, израснале среде тамошните Словени, го зборувале нивниот роден јазик; таму им започнала и дејноста“ (Жинзифов 1981: 359), Жинзифов нагласува дека Кирил и Методиј припаѓаат еднакво на сите Словени – и на западните, и на јужните, и на источните и дека споменот на солунските браќа бил подеднакво значаен за сите словенски племиња, и поради тоа тој бил загрижен дали „ќе го отпразнуваат заедно тржествениот ден – илјадагодишнината на солунските браќа?“ (Жинзифов 1981: 359).

Во продолжение, повторно нагласува дека празнувањето кај западните Словени ќе било сенародно, не само духовно, но и светско, дека Чесите и Хрватите имале образувано специјални комитети за подготовка на прославата и дека „неколкумина Чеси се зафатија со составување на *Сесловенски зборник* во кој ќе се објават без исклучок статии на сите словенски наречја во следниов вид и содржина: 1. Словените пред Кирил и Методиј – на чешки, полски, српски и руски јазик; 2. Опис на град Солун, родното место на Кирил и Методиј –

на бугаромакедонско наречје; 3. Животот и дејноста на словенските апостоли Кирил и Методиј – црковен јазик; 4. Опис на Цариград и храмот „Света Софија“ со оглед на Словените во Турција – на руски, со превод на српски и бугарски јазик; 5. Животоопис на словенските учители, што работеле во Бугарија по смртта на Кирил и Методиј – на бугарски јазик; 6. Историја на христијанската црква до нејзиното разделување, специјално со оглед на Словените – на чешко, полско, руско и српско наречје; 7. Црковните обреди на словенските народи – на наречјето на кое се исполнуваат; 8. Стихотворби – на сите современи словенски наречја; 9. Примање на христијанската вера од сите Словени – на наречјето на она племе, за чиешто покрстување се расправа; 10. Краток, но јасен критички преглед на историјата и литературата на сите словенски племиња од нивниот почеток до 1863 г. – на наречјето на она племе, за чија историја и литература се зборува“ (Жинзифов 1981: 360–361). Вака осмислената сесловенска книга била составена од редакторот на *Словенин*, Ф. И. Језбера; дали напoлно е остварена, засега е неизвесно; овој зборник се подготвува во Олмоуц, Моравија, од редакторот на весникот *Moravan*“ (Жинзифов 1981: 361). За жал дали дошло до објавување на овој значаен зборник немаме информација.

Словенизмот наспрема елинизмот за Рајко Жинзифов бил одраз на делото и на силата на светите браќа Кирил и Методиј, кои застапале пред нападите на тријазичниците, го одбраниле словенското писмо, ги обединиле словенските народи, започнале да ја создаваат словенската култура која се врамила во европската култура.

Кузман Шапкарев² кој во 1876 година бил еден од најактивните агитатори за одделување на македонските епархии од Егзархијата и создавање на самостојна Охридска унијатска архиепископија, исто така поминал низ фазата на словенизмот. Кај него оваа идеја е истакната преку идејата за создавање на еден „општ“ јазик, кој би бил компромис меѓу бугарскиот и македонскиот јазик, поради што првите учебници ги пишувал на посреден јазик.

Идејата за еден општ јазик секако била последица на идејата за сесловенство, како и од чинот на потпишување на договорот за заеднички српско-хрватски литературен јазик меѓу Вук Караџиќ и Иван Мажураниќ во Виена во 1850 година.

Идејата за создавање на „општ“ јазик не била реализирана бидејќи не бил постигнат договор, немало согласност од двете страни. Од македонска страна гласноговорно се спротивставил Партениј Зографски, кој под „општ“ јазик подразбирал компромис на „братски и

² Годинава се одбележуваат 190 години од неговото раѓањето (1.2.1834 – 18.3.1909).

христијански“ јазик. Неговите цврсти ставови се забележани во статијата „Мисли за бугарскиот јазик“ (1858), во која меѓу другото истакнал дека најпрвин било потребно јавноста да се запознае со сите месни наречја и дијалекти на македонскиот јазик, дека во писмена форма бил афирмиран бугарскиот јазик за сметка на македонското наречје, па поради тоа „мие имаме намера да составиме на него граматика во паралела со другото“, дека македонското наречје не треба и не може да биде исклучено од општиот писмен јазик поради тоа што е полнозвучно, постројно, пополни и побогато, а навел и повеќе разлики меѓу двата јазика (Зографски 1858: 36–42).

Кузман Шапкарев, пак, согледал дека прифаќањето на дистрибуираните бугарски учебници не одело лесно, бидејќи јазикот бил неразбирлив, и предизвикувало негативна реакција. Тој во предговорот на „Голема бугарска читанка“ истакнал:

„Неизбежната потреба за еден ред на основни учебни книги на наречје поразбирливо на македонските новоосознаени Блгарчиња ме побуди да составам со сета невозможност, еден низ од такви книшки, за користење особено во македонските училишта, каде што, младенчињата се уште многу кривки, па не можат да примат и да слават друга потврда и подалечна храна, освен најблиското млеко на природната и домашна доилка“ (Шапкарев 1868: 3).

Тој во продолжение објаснува дека поразбирливото наречје ќе било поблиско на неговите сонародници, дека немал намера сосема да се оддалечи од источно-бугарското и да го мислеле за посебно македонско наречје (како што некои од нашите источни браќа сосема напразно се плашат), но сепак упатил и молба до составувачите или преведувачите да направат добрина за наречјето во учебниците за повисоките одделенија, односно побарал во идните изданија да се отстапи простор и „за атерот на Македонските браќа, да ставите во наречјето си и малку солца Македонска, за да, Кириловите и Климентовите потомци се сретнуваат со помала маќа во изучувањето на мајчиниот си јазик...“. Шапкарев се залагал за просветата на младите, поради што им се обратил на учителите со молба да водат сметка во преработките, зашто со тоа „не само што ќе помогнете и добротостите на невината Македонска младеж, туку и вечно ќе ја задолжите. Во Македонија 15-ти Коложече 1868. Вашиот сомаченик“ (Шапкарев 1868: 3–5).

Книгата е составена од неколку тематски блокови, во кои во „Морални лекции“ се застапени 47 поуки, во делот „Општо знаење“ пишува за часот, денот, месецот, па следува делот за човечките сетила, потоа дел за Земјата и страните, па за природата, потоа приложува 11

корисни приказни (за разумот, лакомост, невнимание итн.), 14 езопови басни, 13 „секакви поучителни приказни“; на скоро 17 страници пишува за значењето на Бога, потоа за значењето на родителите и татковината, за љубовта кон родителите приложува 4 приказни итн.

За нас, односно за согледбата за неговиот придонес во развојот на македонската културна историја од посебен интерес е насловениот дел „Житија на некои славни Бугари и други“ кој го започнува токму со други, односно со записот за „1. Александар Велики (Македонски)“.

Во него Шапкарев бележи дека „Александар Македонски, син на Филип, цар Македонски, се нарекол Велики, зошто за кратко време (12 години), откако на 21 година стапил на царскиот татков престол од Македонското царство, направил големи работи“. Истакнал дека го покорил целиот Балкански Полуостров, дури и непобедливата и гордата тогаш Елада (Грција), дека завладеал во Азија до Индија и еден дел од Африка. Бележи дека умрел во Вавилон, „млад и зелен“, во 324 г. п.н.е. и дека никој не го достигнал неговото величие бидејќи не бил победен од никого освен од неговите страсти. Во продолжение, Шапкарев истакнал дека „пространата му држава брзо се раздробила меѓу првите војводи“ и дека тоа била причината што Македонското царство не траело многу време силно. Бележи дека Александар сакал да учи, дека ги чувал книгите на Хомер до себе, дека многу ги честџль (честувал, почитувал) учените луѓе, а најмногу својот учител, прочуениот Аристотел, исто Македонец. Информира и дека македонските цареви имале престол во македонскиот град Пела „или подобро Бела (бидејќи земјата е бела)“ и дека: „Старите Македонци не е уше харно докажано од кое племе били; Но известно е веќе оти не били од Елинско как шо се опират оше и до ден денеска Грците да докажат оти били Каранови потомци (!?) Ираклиди (!?)“ (Шапкарев 1868: 85–87). Од книгата, за нас, од посебен интерес е и делот од осмото поглавје насловен „Св. Кирил и Методиј – Славјански просветители“. Од овој запис ги исчитуваме ставовите на Шапкарев, а и на некои други преродбеници зошто ги имале прифатено синтагмите „македонско-бугарски“, „бугарско-македонски“, „бугарска граматика на македонско наречје“. За македонските преродбеници бугарскиот јазик имал црковно и социјално значење, односно „под ’бугарски јазик‘ го подразбирале ’простиот јазик‘, а не канонскиот ’црковнословенски јазик‘, со еден збор јазикот на народот, јазикот на селанецот“ (Ташковски 1969: 53). На што ќе додадеме дека под бугарски народ разбирале прост народ, со претпоставка дека значењето произлезло од елинското именување на античките Македонци како „вулгари“, „булгари“.

Во записот, Шапкарев бележи дека: „Уште од Апостолските времиња Словените што живееле во Македонија, го примиле христијанството од неговите први проповедници, за што многу докази сведочат. А со доаѓањето на Волшките Бугари (денеска потомците се нарекуваат Казански Татари, иако некои од нив го претпочитаат терминот Прабугари) на Балканскиот Полуостров, па откако се смешале со нив и, тукуречи се слеале во еден народ, и Христијанската вера полека почнала да си отвора пат и со разни средства да се воведува меѓу Грмопоклонските Бугари, но секогаш тајно и (покриено), како и кај Римските поданици пред Константин Големиот.

Македонските Словени секогаш се грижеле да ги просветат со Евангелиската вистина дојдените по крв браќа, а на тоа им помагале и Цариградските императори, зошто со тоа тие се надевале дека ќе ги укротеле за нив свирепите Бугари, па да откинат, откорнат од нападите нивни. Најпосле желбата и на едните и на другите се исполнила преку двајцата учени Македонски Словено-Бугари, Св. Константин Филозоф и брат му Св. Методиј“ (Шапкарев 1868: 95).

Кузман Шапкарев културната поврзаност на македонскиот и бугарскиот народ, а и со другите словенски народи, ја согледувал во христијанството, во словенската писменост, но воочувајќи ја автохтоноста на секој народ, бидејќи во текот на средновековниот период делата биле пишувани со примеси од месните говори, односно во редакција на определениот говор.

Во Македонија евидентирани се 43 книжевни центри – скрипториуми, од кои произлегле оригинални ракописни творби на црковнословенски јазик и ракописи во кои се забележува и присуство на особености од народниот јазик. Во подоцнежниот период имало книжевна продукција и по приватните домови во градовите и во селата, а постоеле и специјални калиграфски школи (Поп-Атанасов, Велев, Јакимовска-Тошиќ 1997: 5–6). „На македонски народен говор среќаваме евангелски и апостолски текстови, хроники, ерминии и сл.“ (Поп-Атанасов 1985: 7), односно од XIII до XVIII век биле создадени 50-ина ракописни антологиски зборници со македонска провениенција (Велев 2000: 23), а евидентирани се и 69 ракописни текстови напишани на македонски народен јазик.³

Во овој контекст, за посебноста на македонскиот јазик, ќе го истакнеме и мислењето на Вук Караџиќ од 1822 година, кој за книгата *Различна ѝоучиѝелна настѝавленија* составена од јеромонах Јоаким Хаџи и објавена во Будим 1819 година, забележал: „Таа книга, божем,

³ Повеќе кај: Ѓорѓи Поп-Атанасов. 1985: *Ракописни ѝексѝови на македонски народен говор*. Скопје.

е пишувана на бугарски јазик, но, всушност, не е ниту на бугарски, ниту на руски, ниту на славјански, туку на една неправилна мешавина од сите тие три јазика“ (Македонија 1978: 138). Па, токму поради недоволното познавање на македонскиот јазик од страна на славистите, затоа и Партениј Зографски во „Мисли за бугарскиот јазик“ повикува најпрвин да се запознаат со него.

Од друга страна состојбата во Бугарија била уште понезавидна, бидејќи Трнавската патријаршија се наоѓала под јурисдикцијата на Цариградската патријаршија од 1939 година, па во средновековниот период „словенската азбука била изгубена, бил изгубен и јазикот и народноста, па било потребно да се роди нов Св. Кирил“ (Маринов 2006). За ваквата состојба забележал и големиот бугарски научник проф. Иван Д. Шишманов во својот обемен текст „Критички осврт на прашањето за потеклото на Прабугарите“ во кој истакнал дека во некои места името Бугарин како народно име било дури и заборавено, или му го отстапило местото на други поопшти термини како христијанин, раја, и дека до 40-тите години на XIX век прашањето за националноста и за јазикот кај Бугарите не било јасно, односно „дошло до триделба на бугарската јазична и етничка територија, (...) до 50-тите години на XIX век биле водени дискусии за тоа кој јазик да се земе за основа на литературниот јазик, при што имало три гледишта: според едното, писателите требало да се држат до простиот говор; според второто, литературниот јазик требало да биде формиран од простиот и од црковнословенскиот, а според третото гледиште, за литературен јазик требало да се земе црковнословенскиот“ (Мицкова 2015: 81–95).

Кузман Шапкарев, во 60-тите години, како поклоник на делото на Св. Кирил и Методиј, на словенското писмо со кое застанале против тријазичниците, сметал дека против елинизмот можело да се застане со формирањето на „општ“ јазик меѓу македонскиот и бугарскиот, а не на заеднички јазик. Тоа го потврдуваат и неговите заложби и повици да се води повеќе сметка за македонското наречје, да се воведат во учебниците повеќе разбирливи, македонски зборови за македонската младеж. Таа негова ангажираност се согледува и од неговата намера која ја истакнал во предговорот на *Голема бугарска чииџанка* во која забележал дека во скоро време сакал да издаде *Крајнок речник* поделен на три дела. Првиот дел би содржел *Македонски зборови, иреведени на Горно-Бугарски*, вториот *Од Горно-Бугарски – на Македонски*, и третиот *Сџирански зборови, навлезени во Бугарскојто џисмено наречје*. Шапкарев подолго време барал начин да го објави, но не успеал. Речникот е објавен во 2001 година со наслов *Маџеријал за*

буџарски речник,⁴ во кој се систематизирани зборови од Македонија и тоа повеќе од охридскиот говор, и кој е објавен со следниве три дела: *Ойштии буџарски зборови* – 487 листови; *Буџарски географски имиња на разни месности во Македонија* – 65 листови; *Сџирански зборови, ујоџребувани во буџарскиот јазик* – 63 листови. За нас е значајно што самите подготвувачи на изданието, во предговорот известуваат дека материјалот „не е отпечатен како огледало на оригиналот“, наведуваат дека станува збор само за некои графички знаци што биле употребувани во XIX век, а кои повеќе не се употребуваат во бугарскиот правопис, и го приложуваат исказот од проф. Бено (Бенџо) Цонев, кој во 1905 година истакнал дека требало да се откупи речникот и дека: „Треба тој речник да се прегледа: на пр. има многу оригинални етимологии, чудни толкувања на зборови и примери. Тоа сето треба да биде внимателно прецедено, проверено и потоа да се даде на печат“ (Шапкарев 2001: XXXII–XXXIII).

Но, за македонската наука, како и за пошироката јавност, од особено значење е што насловот и насловеноста на содржината се сменети од страна на прередувачите т.е. од издавачот. На тој начин се отвораат можности за создавање фалсификати во научната сфера, за неправилно следење на културноисториските текови, како и за прикривање на идеологиите на македонските преродбеници. Неправилното пишување на историјата, исполнета со мистификации, со митологизирани настани и личности било особено карактеристично во втората половина на XIX век. Па токму и поради вака напишаните истории веќе кон крајот на XIX век, како што истакнал Мисирков, Македонците почнале да не им веруваат на белградските и софиските научници.

Во однос на планираниот речник од страна на Шапкарев, за нас, литературните историчари, тој претставува само уште една потврда дека Шапкарев работел врз македонскиот јазик во интерес на македонската преродба, која веќе започнала да добива национална определба, напуштајќи ги словенофилските идеи, словенизмот и застапувајќи се за сепаратистичките, за македонизмот. Исто така тоа е веќе време кога сè повеќе се напуштала идејата дека извојувањето на слободата на Македонија, на своите „сонародници“, како што бележеле Шапкарев, Жинзифов итн. ќе можела да се оствари со помош на своите „браќа“

⁴ Во речникот се застапени следниве букви: А, Б, В, Г, Д, Е, Ж, З, И, К, Л, М, Н, О, П, Р, С, Т, У, Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Ју и Ја, и во него преовладуваат дијалектни зборови од Охридско и Струга, а бројот на лексичките единици карактеристични за говорите во Прилеп, Кукуш, Велес, Гевгелија, Дебарско, Штип и други места е помал. Речникот е оценет и како диференцијален дијалектен речник.

– бугарски, српски, словенски. Бројноста на македонските сепаратисти, со денешен речник суверенисти, се повеќе се зголемувал.

Македонизмот на Арсени Јовков и Крсте Мисирков

Од 70-тите години на XIX век голем број македонски интелектуалци твореле и се бореле во име на македонизмот. Придонесот на секој еден од нив е огромен во македонската културна историја. Но, како што истакнавме на почетокот, во понатамошниот дел од текстот ќе се осврнеме на Арсени Јовков и Крсте Мисирков.

Арсени Јовков⁵, кој бил и директен учесник во Илинденското востание, во Балканските војни и во Првата светска војна, ослободувањето на Македонија и стекнувањето на автономија го гледал во македонското „чисто дело“, го гледал во милениумската македонска традиција, преку кралот Александар, светото дело на браќата Кирил и Методиј, страдањата на македонскиот народ, илинденската епопеја. Јовков живеел и творел во име на традицијата бидејќи како што му порачувал на својот сонародник:

„Самата традиција може да биде стимул во едно народно дело, доколку тоа е во врска со животот... Традицијата живее додека се корени во душите, во срцата, во потребите на еден народ“ (1922 АЕ: 40).

Свесен за значењето за Илинденското востание, за неговата улога во културната историја на македонскиот народ, Јовков се јавува како автор на сценариото на играниот филм *Илинден* и на документарниот филм *Македонија*, еден од најстарите филмови што ги поседува Кинотеката на Македонија – *Македонија во слики* од 1923 година, снимен по повод 20-годишнината од Илинденското востание.⁶

Во меморијата односно во душата на Јовков, и по 20 години, поделбата на Македонија (1913) останала територијално и етнички иста. Филмот *Македонија во слики* го започнува со најавата на неколкумина значајни борци од Востанието, со брат му Нико Јовков и војводите Марко Павлов, Цветин Христов и Максим Ненов; потоа следуваат Сцени од битовиот живот во Дебарскиот крај; па ја исцртува картата на Македонија преку слики од градовите и најзначајните личности од нив, со многу кратки информации. Па така започнува од ослободувањето на Македонија и стекнувањето на автономија, Струга – лулка

⁵ Годинава се одбележува 100 години од неговата смрт (25.03.1884-14.09.1924). Архивската граѓа за овој редок македонски интелектуалец, писател, публицист, новинар, фотограф и кинематограф – се наоѓа во МАНУ, фонд Арсени Јовков, која содржи 128 архивни единици.

⁶ Филмот е реставриран во Загреб и премиерно беше прикажан на 16 јануари 2009 г.

на народната песна, и на Димитар и Константин Миладинови, Христо Маров; па следуваат Воден – волшебен град, град на водопадите, Лука Иванов; Преспа и војводата Никола Кокарев; Кратово и Јосиф Даскалов; Кичево – свештеникот Стојан Поп Петров и законот Јосиф, апостоли на револуцијата; Горна Цумаја со браќата Синдо и Петар Китанови; Драма со Стоју војвода и Михаил Данев; Банско со Пеју Јаворов; Мехемија; Ресен со Трајко Китанчев, првиот претседател на Македонскиот револуционерен комитет, Славко Арсов; Битолски Демир-Хисар со Димитар М., Јордан Пиперката; Тетово со Кирил Пејчиновиќ – апостол на преродбата, Михаил Младенов; Куманово со Екатерина Симитчиева; Неврокоп со Борис Сарафов, Стојан Началков, Бај Атанас Тешовалијата; Лерин со војводата Марко Лерински, Алексо Турунциев; Кукуш – лулката на идеологијата и организацијата на македонската револуција со Гоце Делчев. Филмот завршува со кадри од пренесувањето на коските на Гоце Делчев.

Арсени Јовков за илинденската епопеја оставил автентични творби, како поемата односно романот во стихови *Илинден*, повеќе репортажи, како и циклусот песни посветени на овој возвишен историски чин од кои ја исчитуваме пораката дека Илинден и неговите идеолози треба да бидат печатот на македонската културноисториска традиција. Романот во стихови *Илинден* започнува и завршува со културната одредница од македонската традиција – Марко Крале, преку кого ја опева долговековната борба за слобода и бесмртноста на македонскиот народ. Додека циклусот песни посветени на Илинденското востание пулсираат со комитска моќ, бидејќи Јовков ги пишувал пред и за време на самото востание: дваесетте песни напишани во периодот 1900, Охрид – 1901, Битола („Прво либе, моме красно“, „Сутрин рано на утрина“, „Знаеш ли девојко мила“, „Ти девојко“, „Глас слушам неверен и чаробен“, „Шар“ итн.); седумте циклуси песни: „На пролет“, „Исповед“, „Орел“, „Први мај“, „Исповед“, „Пленик“ и одделните песни „Рибар“, „На кораб“, „Комитски с’н“, „Исповед“, „Држи се“ и „По ... езеро“, како и поемите „Љуле Бургаз“ (АЕ 35), „Проклетина“ поема од македонскиот живот (АЕ 34), „Јасногрејци“ (АЕ 12), „Видина свадба“ (АЕ 12), како и многубројните други необјавени и објавени песни (вкупно околу 100), статии, прозни текстови, кои се во духот на револуцијата, на македонската културно-историска традиција.

Во своите записи, а и во повици за борба, Јовков пишувал за историските настани и личности од македонската културна традиција: за училиштето над Амфитеатарот во Охрид, од каде се гледале Св. Наум, Подградец и Струга; за Дебар, во кој биле зачувани најдобрите типични славјански црти и националното чувство; за земјата на

Александар Македонски во која живее еден легендарен јунак Крале Марко; за светите Кирил и Методија; за традицијата во правописот; за театарот на Чернодрински, за тоа како македонскиот народ бил научен да живее со тагата и среќата, со прифаќањето на смртта за сметка на слободниот живот:

„Оре брате Никодине / вчера сум те закопал / а денеска напред играм / со бајракот, / сите брате ќе умираме / за слобода за Македонија“ (АЕ 24).

За Јовков, вистинскиот борец за македонското прашање бил илинденската организација и нејзиниот орган – весникот *Илинден*, кој претставувал трибина на македонските копнежи и маки, кој бил врска со светската јавност, што преку него имала можност да се запознае со состојбата во Македонија, со историјата на македонската револуција, со нејзиното минато и иднина, бидејќи за него минатото било показалец кон иднината. Пишувал поезија и критика, статии за историјата и традицијата, за настаните од пред и по Илинденското востание, за самостојноста на македонското дело, односно револуција, за македонската емиграција, за македонското прашање. Јовков бил апсолутен следбеник на идеологијата на Гоце Делчев и во него го гледал најдоброто:

„Македонското ослободително движење даде многу големи фигури низ своето дело, и за жал уште не е завршено ослободителното движење. ... Нема на друго место движење кое се одвива со години како македонското. И македонскиот револуционер кога сакаше да го крене знамето на слободата не требаше само да бара во себе срдечен плам за внурнување во виорот на револуцијата, туку требаше со трпението на пчелата да ги чисти зрнце по зрнце сите оние трахолинки кои го покриваат т.н. македонско прашање, тој требаше да биде и борец, и политичар, и реалист, и идеалист, и храбрец и мудрец, тој треба со една душа да го надрасне и времето и самиот себеси“ (АЕ 31: л.1).

Арсени Јовков, македонизмот го афирмирал секојдневно преку дневниот печат – *Да живее независна Македонија, Да живее независниот македонски ѝечай, Слобода на македонската мисла, на македонскиот ѝечай*. Затоа, со право, во македонската културна историја Јовков се смета за еден од водечките фигури за развојот и за втемелувањето на македонското новинарство.

За Јовков решавањето на македонското прашање било суштинско во неговата дејност, а поради тоа што било комплексно, кон него пристапил стратешки и на него гледал на долги и трајни патеки. Тоа се согледува преку целта што ја поставил во општиот план за Илин-

денското востание: „Целта на борбата е не да ја победиме Турција, туку таа да не може да нè победи нас“ (АЕ 30: л. 2). Оваа негова цел треба денес да ни биде поука: не да ги победиме оние што се залагаат за бришење на нашето име, на македонскиот идентитет, туку ние да ги победиме нив, со тоа што ќе останеме достојни на нашето вековно име, на македонската традиција, на македонскиот идентитет.

Во решавањето на македонското прашање, во остварувањето на своите т.е. народните идеали, Јовков сметал дека значајна улога имала и македонската емиграција. Затоа тој повикувал на единство на македонскиот народ и на обединување на македонската емиграција, која поради политичките околности била разединета, и постојано го истакнувал самостојниот карактер на македонското движење. Во текстот „Повик кон македонската емиграција“, Јовков истакнал дека и покрај тоа што Македонците во Бугарија немале печат, немале слобода за македонската мисла, на бугарската власт јасно и јавно требало да ѝ се каже дека не бил изгубен македонскиот патриотизам и дека македонското прашање не е бугарско: „Не, никогаш не! Прашањето за независна Македонија е само македонско прашање“ (АЕ 28: л.7).

Во статијата „Балканските кризи и Македонија“ Јовков истакнал: „Додека македонското население не се чувствува стопан во сопствениот дом, власта во Белград, Атина и Софија ќе трпи често политички безрезултатни кризи“ (АЈп 3, 1924:1). По поделбата на Македонија, нејзината иднина ја гледал во општа балканска федерација, во која „македонското дело е способно да биде главен пионер за таа федерација“. Затоа повикувал да се проповеда македонското учење по сите краишта на светот:

„Нека проникне на разни јазици во секое едно македонско срце, во секоја македонска колиба. И колку почисто го носиме во душата тоа учење, колку поголема ни е самовербата и подлабока ни е и заемната искреност, толку сме поблиску до нашата заветена цел: слободна и независна Македонија“ (АЈп 3, 1923: 1). Поради такви искрени чувства и настапи Арсени Јовков често бил прогонуван.

Арсени Јовков секојдневно ангажирано пишувал за македонското прашање за кое забележал дека од изолирано станало меѓународно прашање, со што било извадено од крајната, последната улица во која го ставиле балканските држави кои не можеле да го спречат неговиот слободен тек. За српската и грчката политика, односно за упатените негирања и критики од страна на делителите и негаторите на Македонија забележал дека се добра услуга, бидејќи со тоа непријателот покажувал која наша позиција го плашела.

Во статијата „Околу тврдината“ во весникот *Македоно-оорински лист*, Јовков отворено полемизира со грчката политика за македонското прашање, во која истакнал:

„сознанието на македонските народности дека наднационалното чувство на секоја една народност во Македонија треба да стои македонското чувство – се разбира не како чувство за некаква нова македонска народност, туку како чувство кое ќе го изрази комплексот од политички, географски, стопански и економски услови. Тоа сознание се јавува не како откажување од народноста, за што некои се плашат, туку поскоро како гаранција за неа, зашто во исто време тоа е против тргувањето со национализмот на македонската народност од респективните балкански држави...“ (1924: 1).

Арсени Јовков без двојба го објавува Меморандумот од 17 април 1924 година, во кој остро ја критикувал бугарската влада, под раководство на Александар Цанков:

„Нека веднаш и во секое време се разбере дека бугарскиот државен патриотизам, со кој имаат обичај да се китат бугарските државници од 1890 година до денес, и македонскиот патриотизам се две нешта, и не само што немаат ништо општо, туку се категорично противречни, па затоа сите дејства се насочени против македонското прашање и против самостојното движење на емиграцијата“.

Истовремено Јовков истакнал дека Македонците се независен политички елемент и дека тие се гости на бугарската држава, кои требале да се почитуваат како Ерменците, Грците, Турците, Русите и други. Претпоставка е дека покрај сите негови активности, Меморандумот бил последниот повод поради кој бил убиен Јовков.⁷

Арсени Јовков преку творечката дејност, подучувал и испраќал пораки како да се зачува минатото, како да се негува традиција, како да се опстане во денешницата, дека само обединувањето може да ни ја донесе полната колективност, а само колективната волја е онаа која ќе ги канализира усилбите, средствата и политичките разлики и ќе ги отстрани сите случајни зломислени фактори што ја тероризираат совеста и авторитетот на македонското дело. Затоа ние треба да го зачуваме делото на Арсени Јовков, во кое македонизмот го чува чисто, големо и недопирливо, а преку него ја зачувува македонската културно-историска традиција.

⁷ Јовков бил убиен на 14 септември 1924 година во Горна Џумаја (денешен Благоевград), од страна на четите на Ванчо Михајлов.

Крсте Мисирков⁸ бил со јасна национална свест „Јас сум Македонец, со македонска свест“, кој ангажирано пишувал за македонскиот национализам и за самоопределувањето на Македонците, ја афирмирал македонската долговековна култура и македонската национална свест, се залагал за самостојна македонска научна мисла, како и за потребата од запознавање на светската јавност со Македонците и Македонија и нивниот културноисториски придонес во словенската односно јужнословенската традиција. Крсте Мисирков објавил 30 статии за македонските работи во дневниот печат во периодот од 1923/1925 година, во кои постојано ја истакнувал потребата од легитимирање на македонската државност.

Во статијата „Борба за автономија“ бележи за Илинденското востание, при што истакнал дека било организирано од „Внатрешната македонска организација“, а не од „Централниот македонски комитет“ во Софија, и дека никој не можел да го запре народот и неговите водачи да го дигнат знамето на Востанието, кое го прослави патриотизмот и хероизмот на Македонците. Потоа бележи за настаните од Првата балканска војна, за бескрајното одушевување на Македонците, кои од сите страни на светот побрзале да земат учество во војната против вековниот непријател, но дека „станало јасно, нашата татковина ќе биде раздробена и поробена од сојузниците“. Истакнал дека ослободителната војна се претворила во завојувачка војна, дека Македонија била раздробена и потпаднала под ново, полошо, ропство на Србите, Грците и Бугарите преку „тупаничното право“, за кое забележал дека било полошо од турскиот режим во XIV век, бидејќи Турците не ги терале сите христијани да си ја променат верата и народноста, како што тоа го „прават сега дивјаците од XX век во Македонија“. Мисирков истакнал дека на Македонците им ги зеле црквите, манастирите, училиштата, дека ја уништувале целата самобитна култура на населението, дека се симнувале од сидиштата ликовите на светите Кирил и Методија, на св. Климент Охридски, портретите на македонските борци за слобода – војводи и четници, ги менувале имињата и презимињата на Македонците итн. Но, надеж не губел, верувал дека Македонија ќе биде самостојна и обединета земја, за што „гарантираме ние, Македонците“. Во продолжение ги замолил балканските држави да не пречат во добивањето независност, да ја поддржат идејата за автономна Македонија и истакнал дека надеж гледа и во големите држави кои можеле да ја создадат автономијата на Македонија, за која истакнал: во однос на културата Македонија до ослободувањето

⁸ Годинава се одбележуваат 150 години од неговото раѓање (18.11.1874 – 26.7.1926).

на околните држави стоела многу повисоко. На крајот нагласил дека „Автономијата на Македонија ќе биде најдоброто разрешување на македонското прашање, како за самите Македонци, така и за Србија и за Грција и за Бугарија и за европскиот мир“ (1914: 205–207).

Во писмото „Македонија и славјанството“, за поделбата на Македонија ги обвинува Бугарија, Русија, Србија, Франција и Англија кои дејствувале како кредитори и покровители на Турција и Грција, и Германија која не можела да се помири со растежот на словенството. Во текстот истакнал и други причини како: непознавањето на Македонија од страна на словенскиот свет; недобивањето помош за време на Првата балканска војна и покрај неоспорното учество на македонската армија; дека при поделбата на Македонија, Македонците никој не ги прашал, во Русија за Македонците сосем забораваја; „Несреќна Македонија! Руското општество ја заборава Македонија, која во невозможни услови, сепак го преживеала 500 години тешкото турско ропство и; сепак си ја зачувала самобитноста“.

Па како што Партениј Зографски нагласил дека јавноста требала да се запознае со македонското наречје, Мисирков реторички прашал: „Знаете ли вие, читатели, нешто за Македонците?“, па истакнал „Има на светов и такви Словени; тие многу преживеаја, имаат многу славни страници во својата историја и огромни заслуги во историјата на словенската култура: тие воде очајна борба за својата слобода... Тие имаат толку прекрасна земја! ... И тие, тие Македонци, останаа повеќе од кој и да е друг разочарани во минатата година. Таа година им ги уби надежите за подобра иднина, ако не засекогаш, барем за многу години...“ (1914: 146–147).

Во однос на бугарската политика, Мисирков во „Македонските и бугарските национални идеали“, истакнал дека Бугарија си мечтае за своето проширување, но дека Македонците тоа не ги интересира, туку дека:

„На Македонците им е потребно повторно обединување и независност. На Македонците им треба не голема Бугарија, туку обединета и слободна Македонија“.

Притоа Мисирков нагласил дека обединувањето им било потребно на сите Македонци, и на оние што живееле внатре и на оние што биле надвор од неа и дека борбата за автономијата на Македонците има свое минато, кое не се јавува како отстрана измислено. Повторно истакнал дека е дојдено времето да му се докаже на целиот свет дека: во Македонија живее македонски народ, а не српски, ни бугарски, ниту грчки; овој народ си има своја историја, свои национални достоинства, свои крупни историски заслуги во културната историја на

словенството; Македонија е земја со древна словенска култура која никој нема да успее да ја искорени; Македонија ќе ги преживее сите несреќи, зашто уште не биле исчезнати јунаците, ликовите на светите Кирил и Методија, на светите Климент и Наум Охридски, синовите на Македонија кои служат како порака дека и за Македонија ќе дојде светлата иднина кога таа обединета и ослободена ќе влезе како рамноправен член во семејството на балканските народи (1914: 10–14).

Македонизмот, односно македонскиот национализам за Мисирков бил „Беззаветната и безгранична љубов кон Македонија, постојаното мислење и работење за интересите на Македонија и полн конзерватизам во пројавите на македонскиот национален дух: јазикот, народната поезија, наравите, обичаите“. Во согледбите за „Македонскиот национализам“ Мисирков истакнал дека македонската интелигенција ја носи најголемата одговорност за положбата во која „денеска се наоѓа нашата татковина“ и покрај некои околности што ја намалуваат нивната вина. Во статијата до израз доаѓа неговиот еволуционистички дух наспрема револуционерната дејност во борбата на Македонците за ослободување од ропството и туѓите пропаганди. Бележи дека дел од македонската интелигенција наоѓала и други патишта за успехот на македонското дело, преку самостојната македонска научна мисла и македонската национална свест, а за пример ги наведува книшката *За македонскиот работи* и неговата статија „За значењето на моравското или ресавското наречје за современата и историската етнографија на Балканскиот Полуостров“. Според него македонскиот сепаратизам е единствениот излез, најдобар пат по кој македонската интелигенција ќе го исполни својот долг пред татковината и пред народот. „Во 1912 година на прашањето на моите сотатковинци – што да се прави ако нашето село остане под грчка власт, им одговорив: под каква власт и да остане селото вие ќе си останете на местото, нема никаде да се иселувате“. Имал јасен став дека Македонците ѝ се потребни на Македонија; и дека само со Македонци Македонија ќе биде на Македонците, а не без нив. Македонците треба да си останат во родните места, „па ако сака и ѓаволот да ги владее, а доколку им било судено да се преместат, тие треба да се преместат од едниот крај на Македонија во друг крај, но пак во Македонија, а не во Бугарија, Србија или Елада“. Сметал дека македонското прашање не било правилно разрешено со преселувањето на 300–400.000 Македонци од грчка Македонија во Бугарија наместо тие да биле население во српска Македонија, односно во Јужна Македонија (1925: 1).

Македонското национално чувство е историски позив на Македонецот што може да го исполни само како слободен и рамнопра-

вен граѓанин на Југославија, на когошто му е дозволено да мисли, да чувствува, да зборува и да дејствува како Македонец, забележал Мисирков во статијата „Самоопределувањето на Македонците“. При тоа истакнал дека доколку не се смиреле Србите и Бугарите и доколку немало соработка со Македонците поради грчкиот бран, сите „ќе потонеме во несловенското море што од сите страни не опкружува“. Нагласува дека најважниот услов за соработка помеѓу Србите, Бугарите и Македонците е полната слобода во самоопределувањето на Македонците; Србите и Бугарите да заборават на својата велико-српска и великобугарска идеја, да се откажат од тоа да ни го натрапуваат нивниот национализам и патриотизам; Македонците слободно да можат да ги искажуваат македонските национални чувства и да создадат македонска култура, „како што сме го правеле тоа со векови и кога нашата татковина не влегувала во една држава со вашата“. Свеста и чувството дека е Македонец стоеле повисоко од сè друго на светов (1925: 1).

И во статијата „Патот на помирувањето“ Мисирков забележал дека Србите, Бугарите и Македонците, излезени од војната со распокинувањето на Македонија и со големи загуби во корист на Грција, треба да ги заборават своите стари раздори и да си подадат рака едни на други, инаку дека ќе има нови неуспеси, а Грците ќе имаат нови успеси на наша сметка. Нагласил дека за да дојде до помирување Србите и Бугарите требале добро да запомнат дека националното чувство и свест кај Македонците не постои од вчера, дека не е создадено од времето на основањето на Егзархијата, туку од пред основањето на Охридската архиепископија, и дека трае до денешен ден. Ја нагласил потребата од поголеми, подлабоки и поразновидни научни знаења отколку на Србите, Грците и Бугарите, да си ја зачуваме полната слобода на научната мисла, и да го проучиме минатото и сегашноста на сите овие народи за да го определиме своето меѓу нив и да си ја зачуваме својата етничко-историска индивидуалност.

„Нашата независна македонска научна мисла, заедно со нашето економско соземање, ќе ни го гарантираат она место сред балканските Словени, на кое ние со нашите душевни заложби и морални квалитети имаме полно право. Македонецот е закален во борбата. Ако кон борбата со оружје се додаде и борбата преку независната македонска научна мисла и ако последнава стане се поинтензивна, Македонија не е загубена и Македонците ќе успеат во својот историски долг да ги помират Бугарите и Србите во интерес на целото јужнословенство“ (1925: 2).

Верувал во моќта на „Македонската култура“ (1924), односно како што истакнал: „Велам, за среќа, има македонска национална култура и историја, зашто тој факт го вооружува македонскиот народ со непобедливо оружје во неговата борба за човечки права и за слободен национален живот како рамноправен член во бројот на културните народи“. Истакнал дека нашата увереност не е само во нашето национално самозачувување, туку и во триумфот на општомакедонскиот идеал за независна Македонија. Нагласил дека македонска национална култура и македонска национална историја се одделни од тие на Србите и на Бугарите, и покрај тоа што Србите и Бугарите еднострано и со голема пристрасност го одбирале од македонската култура и историја само она што го прославува нивното национално име, игнорирајќи прашања од капитална важност кои не ги засегнувале или им противречеле. Македонската национална култура и историја е непобедливо оружје на македонскиот народ во неговата борба за човечки права и за слободен национален живот како рамноправен член во бројот на културните народи. Ја нагласува неопходноста самостојно да се изучи нашата македонска народна култура и историја, бидејќи Македонци кон крајот на XIX век, почнале да не им веруваат на белградските и софиските научници поради кои криво е разбрана не само историјата на Македонија и Македонците со средните векови, туку дури и историјата на Србите и Бугарите. Истакнува дека Македонците биле најактивниот елемент од сите јужни Словени, па дури и поактивни и од Бугарите туранци низ сите средни векови. Истакнал дека националната свест не била причина за нашите неуспеси како во средните векови така и во најново време. Вековни биле напорите за културно издигнување и национално самозачувување на Македонците, почнувајќи 400–500 години пред појавата на српската држава на Немањичевците, со епската борба за црковна и политичка слобода во XIX и првата четвртина на XX век, ја составуваат нашата македонска национална култура, нашата македонска историја (1924: 1).

Македонизмот на Крсте Мисирков бил отповеќе јасен, поточно македонскиот национализам за кој во статијата „За македонскиот национализам“ истакнал:

„Нека ми биде простено, но јас, како Македонец, на прво место ги поставувам интересите на мојата татковина и моите сонародници и само потоа интересите на Бугарија и Југославија. Јас сум Македонец, со македонска свест, и како таков си имам свое македонско гледиште врз минатото, сегашноста и иднината и на мојата татковина и на целото јужно словенство и затоа сакам и нас Македонците да не прашаат за сите прашања што не засегнуваат нас и нашите соседи, а не да се свршува сè само со спогодби помеѓу Бугарија и Србија за нас, но без нас“ (1925: 1).

Заклучок

Македонската културна историја претставува ризница од личности кои придонеле за нејзиниот развој, кој се одвивал во зависност од општествените, политичките, културните текови и кај другите народи. Нејзината профилација во XIX век се базирала на идеите и процесите по кои течела културната и националната преродба кај другите словенски народи, а и пошироко. Покрај асимилаторските политики, политичките услови како од пред средината на 70-тите години на XIX век кога: „имало држави, главно во западниот дел од Европа, кои себеси се гледале како претставници на 'нацијата' (на пример, Франција, Англија, или новите Германија, Италија)“ и држави кои биле засновани на некои други политички правила, започнал и големиот број националистички движења во Европа (Hobsbaum 2019: 180). И покрај поделбата на Македонија (1913), со вонредните заложби на чинителите на македонската културна историја, таа е врамена во ризницата на светската историја.

Поставени сме пред нов предизвик кој, и покрај тоа што сме во XXI век, заради политиката на нашите северни и јужни соседи и на ЕУ, многу наликува на оној од 70-тите години од XIX век. Потребата од навраќање на делото и влогот на Жинзифов, Шапкарев, Јовков и Мисирков во македонската културна историја не е само почит, туку и потреба за да се запознаеме и да знаеме како да ја сочуваме македонската културна историја и нејзината милениумска традиција.

Литература и извори

- Архив на МАНУ, Фонд Арсени Јовков (1882–1924) писател-публицист.
 АЕ 31, „Сврѣх човекът на Македонија“, л. 1–4, ракопис.
 АЕ 40, Арсени Јовков, сп. *Мирољед*, Българският правопис, май, N. 16, година прва, 1922.
 АЕ 30, „Общ план и цел на в’станието“, л. 1–11, ракопис.
 АЕ 28, „Позив к’м Македонската емиграција“, л. 1–15, ракопис.
 АЕ 24, „О ре брате Никодине за Македонија“, с. Сливово Горна Дебарца, л. 1, ракопис.
 АЈп-3, „Балканскитѣ кризи и Македонија“, в. *Пиринѣ*, год. II, 20 фев., бр. 20, 1924.
 АЈп-3, „Срѣща на прокуденитѣ“, в. *Пиринѣ*, год. I, 22 дек., бр. 11. 1923.
 АЕ 39, „Душата на творецот“, сп. *Мирољед*, год. I, книга III, март 1922.
 Ар. Йов, „Около крѣпостѣта“, Македоно-одрински лыстѣ, год. I, 15 юний, бр. 10, 1924.
 Велев, И. 2000. *Проникнувања на традицијата и континуитетот*. Скопје: Институт за македонска литература.
Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и за национална држава. 1981. Том први, ред. Андонов-Полјански, X; Брезоски, В; Катарциев, И.; Панов, Б.; Христов, А. Уред. Андонов-Полјански, X. Скопје: Универзитет „Кирил и Методиј“, Факултет за филозофско-историски науки.
Рајко Жинзифов – Обрани творби. 1981. прир. Тодоровски, Г., Скопје: Мисла.
 Зографски, П., 1858. „Мисли за Болгарскии-отѣ азикѣ“, *Български книжици*, часть I, кн. 1, Јан., 35–42.
 Kowarská, E. 2001. „The Enlightenment and the beginnings of the modern Slovak nation“, *Slovakia in History*, edited by Mikuláš Teich, Dušan Kováč and Martin D. New York: Brown, 87–100.
Македонија Сборник от документи и материали. 1978. София: БАН.
 Маринов, Д. 2006. *История на българската литература*, електронно издание, Варна, II, „Време на възраждането (1760–1855)“, https://liternet.bg/publish17/d_marinov/istoria/content.htm (пристапено на 20. 09. 2024).
Македонија во билатералниѣ и мултилатерални договори на балканскиѣ држави 1861 – 1913. 2000. Редакција и коментар Миноски Михајло. Скопје: Архив на Македонија, Филозофски факултет, Матица македонска.
 „Македонија и славјанството“, писмо до читателите на „Славјанскија Известија“ Петроград, 1.5.1914, 146–147; „Македонски и Болгарски национали идеали“, *Македонски голостѣ (Македонски глас)*, II, 10, 13.8.1914, 10–14; „Борба за автономија“, *Македонски голостѣ (Македонски глас)*, II, II 29.11.1914, 205–207; „Македонска култура“, *Мирѣ*, XXX, 7155, 19.IV.1924, 1; „Патот на примирението“, „Илинден“,

- V, 5, Софија, 30.1.1925, 2; „Македонски национализам“, *Миръ* XXXI, 7417, Софија, 12.3.1925, 1; „Самоопределение на македонците“, *Миръ*, 7427, 25.3.1925, 1. „Записи за родниот крај (1900)“, 99–143, „Записи на народни песни (1900) 147–156 и *Вардар* (1905), 384–436.
- Миронска-Христовска, В. 2013. „Творештвото на Арсени Јовков одраз на македонската културно-историска традиција“, *Прероббаџа и македонскојто национално ѝрашање*, Скопје: Институт за македонска литература, 209–220.
- Мисирков, 2005. *Собрани дела I*, подготовка Блаже Ристовски, соработник Билјана Јосифовска-Ристовска. Скопје: МАНУ.
- Мицкова, М. 2015. „Българският език и неговите диалекти през погледи на възражденския книжовник“, Научни трудове, Том 53, кн. 1, СБ.А, *Филологија*, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, Пловдив, 81–95. https://dl.wqtxs1xze7.cloudfront.net/60380628/MITSKOVA_NTF_2015_53_1_A_81_9620190824-61788-16ulth6-libre.pdf?1566640555=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3D60380628.pdf&Expires=1726736418&Signature=QVM6KaBLXU69VMqK~WhGyU3Ho4VwPHJyS3Ubr0dW_s8djwJeLc9stbMb4nAFDis1M3uknOfX4nPIARttah2sjUzPTsIYjJ0xk_kvg9Tid0CURnoH6GXslrT5C8~JT1HCJ5XqsfDGwmVMTidZjRXstoed~PBatwTLfyK3JVZW9TFEрYi~HFwZxrFGLDcTOM~NgRwJ8Y_gsL82C0aUEpFQJ8tnpdZEjEccun6n2TKeM9hDlcSiAxlvi84neo09ryn81BhLMlnPkOd9QxengcNVsV~B~eIwJD7-kUIdCEE~ff8xcWSED_jFOrMbOkF6naihpd4vHe3Gbjm3vQAEqyFVDL9YsA_&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA (пристапено на 19. 09. 2024).
- Поп-Атанасов, Ѓ., Велев, И., Јакимовска-Тошиќ, М. 1997. *Скријџорскиџе центри во средновековна Македонија*. Скопје: Институт за македонска литература.
- Поп-Атанасов, Ѓ. 1985. *Ракојисни џексџови на македонски народен џовор*. Скопје.
- Ташковски, Д. 1969. *Раѓање македонске нације*. Београд.
- Шапкарев, К. 1868. *Голџма Бџлџарска чиџанка или Вџора-џа чясџ на Бџлџарскиџџ букварџ на нарџџие По-вразумиџелно за Македонскиџџ Бџлџары*. Нарџдилџ ЕдинџМакедонецџ. сџ издава отџ Андреџ Анастасова Рџсенеца. Цариградџ:вџ Печатницџ-тџ на В. “Македониџџ”.
- Шапкарев, К., 1984. *Избор*. Приредил Тодоровски, Т., Скопје: Мисла.
- Шапкарев, К., 2001. *Градиво за бџлџарски речник*, редактор на изданието проф. д.ф.н. Владко Мурдаров, предговор Васна Кјовлиева-Мишайкова. Софија: АУРА.

Valentina Mironska-Hristovska

THE CONTRIBUTION OF RAJKO ZHINZIFOV, KUZMAN SHAPKAREV,
ARSENI JOVKOV AND KRSTE MISIRKOV IN
MACEDONIAN CULTURAL HISTORY

S u m m a r y

Macedonian cultural history abounds with numerous names that made an invaluable contribution to its development. The cultural and national revival in the 19th century took place along the same lines of ideas and processes as in other Slavic nations. The beginnings of the revival, through the idea of Slavism, we perceive them through the work of Rajko Zhinzifov and Kuzman Shapkarev. Through the work of Arseni Jovkov and Krste Misirkov, we perceive the process of Macedonianism, with which the Macedonian national culture was founded and through which the age-old Macedonian tradition is presented.

Keywords: Macedonian cultural history, Rajko Zhinzifov, Kuzman Shapkarev, Arseni Jovkov, Krste Misirkov, Slavism, Macedonianism.